

<http://www.philology.ru/linguistics1/kamchatnov-88.htm>. – Дата звернення: 14.06.2016.

14. Большой юридический словарь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/14764>.

15. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю.С. Шемшученка. – 2-ге вид, переробл. і доповн. – К. : Вид-во «Юридична думка», 2012. – 1020 с.

16. Кельман М.С. Загальна теорія держави та права / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.

17. Марченко М.Н. Теория государства и права / М.Н. Марченко. –М. : ТК Велби, Изд-во Проспект, 2004. – 640 с.

18. Ющик О.І. Законодавчі акти в системі законодавства України / О.І. Ющик // Парламентська реформа: теорія та практика : Зб. наук. пр. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 2001. – Вип. 6. – С. 151–161.

19. Нерсесянц В.С. Право и закон. Из истории политических учений / В.С. Нерсесянц. – М. : «Наука», 1983. – 366 с.

УДК 340.13

КОНЦЕПТУАЛЬНІ АСПЕКТИ МОДЕЛЮВАННЯ ПРАВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

Сидоренко В.В., к. ю. н.,
завідувач кафедри права

*Білоцерківський інститут економіки та управління
Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

Стаття присвячена визначенню та загальнотеоретичному аналізу концептуальних аспектів правового регулювання суспільних відносин. Проаналізовано загальнотеоретичні основи категорії правового регулювання, запропоновано авторський підхід до визначення його змісту та сутності. Визначено роль теоретичних моделей правового регулювання суспільних відносин та їх основоположні характеристики. Досліджено основні закономірності теоретичної значущості й практичної цінності використання моделі правового регулювання суспільних відносин та запропоновано узагальнюючі підходи щодо вироблення відповідних моделей і способів їх використання.

Ключові слова: правове регулювання, суспільні відносини, концептуальні аспекти, моделювання, правова модель, оптимізація, впорядкування, процес.

Статья посвящена определению и общетеоретическому анализу концептуальных аспектов правового регулирования общественных отношений. Проанализированы общетеоретические основы категории правового регулирования, предложен авторский подход к определению его содержания и сущности. Определена роль теоретических моделей правового регулирования общественных отношений и их основополагающие характеристики. Исследованы основные закономерности теоретической значимости и практической ценности использования модели правового регулирования общественных отношений и предложены обобщающие подходы по выработке соответствующих моделей и способов их использования.

Ключевые слова: правовое регулирование, общественные отношения, концептуальные аспекты, моделирование, правовая модель, оптимизация, упорядочение, процесс.

Sydorenko V.V. CONCEPTUAL ASPECTS MODELLING OF LEGAL REGULATION OF SOCIAL RELATIONS

This article is devoted to definition and conceptual analysis of general theoretical aspects of legal regulation of social relations. Analyzed the general theoretical bases of the category of regulation and invited the author's approach to defining its meaning and essence. The determined the role of theoretical models of legal regulation of social relations and their basic characteristics. Investigated the basic patterns of the theoretical significance and practical value of the model of legal regulation of social relations and proposed generalized approaches to develop appropriate models and ways of their use.

Key words: legal regulation, social relations, conceptual aspects, modeling, legal model, optimization, organization, process.

Постановка проблеми. Правове регулювання є провідним елементом правової системи та фундаментальною категорією юридичної науки і практики. З ним пов'язані процеси формування в Україні основ правової держави, належна організація функціонування суспільства та безпосереднє існування будь-якого суб'єкта правових відносин. Враховуючи основні підходи до розуміння терміну «регулювання», слід зазначити, що його етимологія, безсумнівно, є багатоаспектою, несе різне змістове навантаження відповідно до об'єкта

дослідження, засобів та способів його здійснення, мети, якої прагне досягти дослідник від конкретно отриманих результатів.

У свою чергу, моделювання процесу правового регулювання є однією з визначальних проблем визначення перспективної дієвості впорядкованості суспільних відносин в аспекті відповіді на сучасні виклики трансформації всіх сфер життєдіяльності. Концептуальні аспекти правового моделювання є основою для побудови належного, за змістом та формою, процесу правового регулювання

здатного задовольнити потреби та інтереси держави, суспільства та окремого індивіда. Тому існує реальна потреба розробити концепт моделі правового регулювання для підвищення якісного рівня організації поведінки суб'єктів правовідносин.

Ступінь розробленості проблеми. Питання аналізу категорії правового регулювання завжди перебували в центрі уваги науковців, зокрема його сутність та зміст визначають провідні представники сучасної теоретико-правової науки: С. Бобровник, О. Зайчук, М. Кельман, А. Комзюк, О. Мурашин, Н. Оніщенко, О. Скаун та інші.

У свою чергу, проблематика правового моделювання є значно менш дослідженою і займає периферійне місце серед об'єктів правових досліджень, хоча деякі аспекти правового моделювання досліджуються в працях окремих науковців: А. Безрукова, С. Горьвої, Є. Фесенка тощо.

Разом з тим дослідження проблематики концептуальних аспектів моделювання правового регулювання не знайшло свого належного відображення в правовій науці і потребує її розроблення в межах окремих наукових досліджень.

Мета статті полягає у розробленні концептуальних аспектів моделювання процесу здійснення правового регулювання в площині забезпечення належного рівня впорядкованості поведінки суб'єктів правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Сутність будь-якого соціального регулювання (правового, морального, заснованого на звичаях, релігійного, естетичного та ін.) так чи інакше полягає у цілеспрямованому визначенні на нормативному та індивідуальному рівнях відповідно до завдань такого регулювання форм і меж дозволеної та необхідної поведінки соціальних суб'єктів у певних життєвих ситуаціях, а також у стимулюванні фактичного додержання ними цих установлень. Правове регулювання є провідним елементом правої системи та фундаментальною категорією юридичної науки і практики. З ним пов'язані процеси формування в Україні основ правової держави, належна організація функціонування суспільства та безпосереднє існування будь-якого суб'єкта правових відносин.

Зважаючи на значущість концепту «правового регулювання» для юридичної науки, доцільно звернутись до основних підходів його розуміння. Так, О. Скаун під правовим регулюванням розуміє «здійснюване державою за допомогою права і сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорону і розвиток» [1, с. 489]. М. Кельман та О. Мурашин вважають, що «правове регулювання – форма владного юридичного впливу на суспільні відносини, що здійснюється державою за допомогою всіх правових засобів з метою їх упорядкування, закріплення і забезпечення» [2, с. 370]. Правове регулювання, зазначає О. Мельник, – це «здійснюваний всією системою юридичних засобів державно-владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони та розвитку» [3, с. 4]. А. Комзюк зазначає, що «прав-

ове регулювання – це специфічний вплив, який здійснюється правом як особливим нормативним інституційним регулятором. При цьому правове регулювання має цілеспрямований, організаційний, результативний характер і здійснюється за допомогою цілісної системи засобів, що реально виражають саму матерію права як нормативного інституту утворення – регулятора» [4, с. 47].

На думку С. Бобровник, «правове регулювання – це особливий різновид соціального регулювання, що: має визначений предмет; забезпечується певними методами; стосується діяльності визначених суб'єктів; здійснюється за допомогою системи правових засобів» [5, с. 497–498]. Варто також погодитись з О. Зайчуком та Н. Оніщенко, які зазначають, що «правове регулювання слід розглядати як певний процес, обумовлений об'єктивними та суб'єктивними чинниками, такими як: рівень зрілості та стійкості суспільних відносин, рівень соціальної структури суспільства, стан економічного розвитку суспільства, загальний рівень правової культури населення та інші» [6, с. 297]. Лише поєднання всіх сутнісно-змістовних характеристик процесу правового регулювання при з'ясуванні змісту даної юридичної моделі дозволить отримати найбільш повне та все-бічне уявлення про його сутність.

Таким чином, при визначенні поняття правового регулювання необхідно виходити з того, що це процес регламентації суспільних відносин за допомогою загальнообов'язкових правил поведінки та заснованих на них індивідуалізованих приписах, які в разі необхідності забезпечуються державним примусом. Також важливо враховувати, що правове регулювання – це спеціально-юридичний аспект дії права, який пов'язаний із застосуванням спеціальних прийомів та засобів для досягнення мети у вигляді належної організації та впорядкування життєдіяльності суспільства.

Отже, в пошуках змістового визначення поняття «правове регулювання», яке відображало б його сутність, слід враховувати погляди і думки виразників всіх існуючих теоретико-правових підходів. Проте найбільш оптимальним, на нашу думку, має бути таке визначення правового регулювання, яке дозволило б об'єднати всі суттєві характеристики цього правового явища. Відповідно, правове регулювання – це процес регламентації та належного впорядкування суспільних відносин за допомогою спеціально-юридичних прийомів та засобів, що здійснюється особливим колом уповноважених суб'єктів у вигляді встановлення загальнообов'язкових правил поведінки та заснованих на них приписах індивідуального характеру, які за необхідності забезпечуються заходами державного примусу.

Правове регулювання як багатофункціональне явище проявляється в різних формах, що взаємодіють як самостійні явища. Аналіз комплексних взаємовідносин різних форм правового регулювання можливий у рамках загальної категорії «правове регулювання», що являє собою належну узагальнену модель дієвого впорядкування поведінки суб'єктів правовідносин. Загальні

підходи до розуміння сутності та змісту правового регулювання: по-перше, виділити основні елементи його змісту, серед яких особливе місце займають сфера здійснення та його межі, предмет регулюючого впливу, сукупність методів та способів здійснення, основні типи та конструкції, що застосовуються при його впровадженні; по-друге, стверджувати, що правове регулювання є дійсно процесом, тобто має підстави виникнення та здійснюється шляхом практичного втілення певної сукупності послідовних дій, що формують його стадії; по-третє, дає можливість наголошувати на характері особливостей даного процесу у контексті практичного застосування сукупності різноманітних юридичних прийомів та способів; по-четверте, дозволяє сформувати уявлення про функціонування правового регулювання.

Зважаючи на вищевикладене, слід зазначити, що забезпечення належного рівня впорядкованості будь-яких суспільних відносин побудовано на реалізації прогнозованих, теоретично обґрунтованих моделей їх розвитку. Відповідно, існує необхідність визначення змісту категорії «моделювання правового регулювання».

Моделювання в праві, з одного боку, – це моделювання будь-яких суспільно-правових процесів (політичних, законодавчих, економічних, культурних тощо), а з другого, – вивчення власне соціально-правових процесів за допомогою побудови відповідних моделей. Успішність моделювання в праві багато в чому залежить від відповідної теорії, що описує процес або явище, що підлягає моделюванню, а також від міри формалізованості положень цієї теорії [7, с. 97].

Як слухно зазначає Є. Фесенко, моделювання – це вивчення державно-правових явищ, процесів та інститутів на їх моделях, тобто шляхом розумового, ідеального відтворення досліджуваних об'єктів. Моделювання має самостійне значення і разом з тим використовується як один із прийомів конкретних соціологічних державно-правових досліджень. Воно дозволяє відтворити найбільш важливі і специфічні характеристики того чи іншого явища, виділити його статичні ознаки, відслідкувати вплив ознак динамічних, визначити їх взаємозв'язки та взаємну інтеграцію тощо. Будь-яку належно організовану модель відзначає наочність, чіткість, логічність і повнота [8, с. 90].

У свою чергу, А. Безруков, вказує, що правова модель – це створена в результаті абстракції, ідеалізації або спостереження форма віддзеркалення правової дійсності, що є відносно відповідною об'єкту, що досліджується, служить засобом відвернення і вираження внутрішньої структури складного правового явища (чи наочності в описі об'єктів матеріального світу), несе інформацію щодо об'єкту або виконує спеціальне описове (демонстраційне) завдання [9, с. 214].

Отже, моделювання як спосіб вивчення державно-правової дійсності, в тому числі і правового регулювання, спрямоване на пошук оптимальних моделей його організації, на визначення структурно-функціонального механізму дії права, забезпечення процесів демо-

ратії та належного правового регулювання. Слід також мати на увазі, що значення моделювання проявляється і при визначенні наукових понять і категорій, якими оперують теорія держави і права та інші галузі юридичної науки.

Моделювання як науковий інструмент при використанні його на практиці є настільки ж перспективним, як і складним. Це пов'язано, насамперед, із багатофакторністю соціально-правових явищ і процесів, наявністю суб'єктивного чинника, що зумовлює їх стохастичність (випадковість), через що моделі часто мають не стільки детерміністський, скільки стохастичний характер, до того, ж чинники і умови, що визначають такі явища, складаються переважно з якісних ознак, які складніше піддаються кількісному описові, ніж природні процеси. І нарешті, соціально-правові явища і процеси зазнають постійних змін, які не завжди можуть враховуватися в межах однієї моделі [10, с. 104].

Тому існує необхідність обґрунтування загальних засад моделювання процесу правового регулювання. По-перше, необхідно визначити особливості модельованого об'єкту і загальні закономірності його функціонування шляхом визначення та аналізу основних складових досліджуваного явища в аспекті їх взаємозв'язку та тих взаємопливів, що вони справляють один на одного та на досліджуване явище, для побудови моделі правового регулювання. По-друге, необхідно отримати початкові результати впровадження моделі для їх зіставлення з результатами спостережень досліджуваного явища. По-третє, з'ясовується міра задоволеності суб'єктів правових відносин в аспекті практичної узгодженості їх спільної діяльності та правильності обраних елементів виробленої моделі правового регулювання. По-четверте, аналізується практична цінність моделі у зв'язку з отриманими даними про досліджувані явища і процеси для подальшого удосконалення моделі.

Таким чином, соціально-правове моделювання процесів і явищ переслідує багато різних цілей, зокрема дозволяє визначити оптимальні масштаби, а також передбачити поведінку системи. У процесі моделювання аналізується цілий ряд чинників, в результаті яких обґруntовуються різні рівні функціонування соціальної системи. Кожен з рівнів містить у собі ряд показників. При моделюванні розраховуються можливості їх здійснення; визначаються передбачувані терміни реалізації, їх прогнозне бачення [11, с. 61].

Моделювання правового регулювання як процесу можливе лише на основі належного виявлення системоутворюючих чинників та цілей використання відповідних елементів і вибудування необхідних функціональних та динамічних зв'язків окремих елементів правового регулювання.

Метою впровадження моделі правового регулювання є створення і забезпечення належного рівня впорядкованості суспільних відносин, тобто оптимального для даних соціально-політичних і економічних умов розвитку держави і суспільства форм загально-обов'язкового регулювання найбільш важливих соціальних відносин. Таким чином,

процес правового регулювання виступає, з одного боку, певним способом впливу на поведінку індивідів, а з іншого боку, створює певні науково обґрунтовані передумови та критерії його здійснення в конкретних умовах розвитку держави і суспільства.

Цінність моделювання правового регулювання визначається світоглядним та практичним сприйняттям тих постулатів, що покладено в його основу, щодо належного рівня забезпечення найбільш значущих суспільних відносин.

Моделювання будь-яких систем, зокрема правового регулювання, полягає у визначенні їх закономірностей, особливостей та створенні необхідних передумов для можливості внесення у ці системи відповідних змін шляхом організації реального впливу на суспільні відносини. Тому моделювання можна розглядати як один із способів вирішення проблем, що виникають у процесі регулювання суспільних відносин у випадках конкретних трансформацій. Значення та практична обумовленість моделювання проявляється в тих випадках, якщо експерименти з реальними об'єктами занадто витратні або неможливі, адже моделювання охоплює відображення реальної проблеми в абстрактному сприйнятті ситуації, аналіз й оптимізації моделі та вироблені оптимального рішення в реальних умовах.

Модель правового регулювання повинна задовольняти вимоги наповненості змістом, адекватності та здатності до вдосконалення, забезпечувати гнучкість налаштувань, можливість використання досить широкого діапазону параметрів, використання нових параметрів з метою забезпечення послідовного наближення до необхідної точності відтворення об'єкта, явища, процесу. Рівень абстракції моделі повинен забезпечувати варіювання великим числом змінних, однак не виходити за рамки допустимої надійності та практичної корисності отриманих результатів.

Моделювання правового регулювання спрямоване на задоволення реальних потреб суб'єктів правовідносин, орієнтоване на існуючі організаційно-функціональні можливості, тобто має бути реальним. Воно повинно забезпечувати отримання нової корисної інформації про соціально-правовий об'єкт (явище, процес) у плані поставленого завдання дослідження, повинно будуватися з використанням усталеної термінології та повинно передбачати можливість перевірки її адекватності, відповідності досліджуваному соціально-правовому процесу.

Висновки. У найзагальнішому вигляді моделювання правового регулювання може бути представлено як певний алгоритм послідовних дій, що створює належні передумови для забезпечення необхідного рівня впорядкованості суспільних відносин на конкретному етапі цивілізаційно-еволюційного розвитку. Цей алгоритм може бути представлений наступними діями:

1. Визначення та з'ясування проблеми, що викликає необхідність вироблення відповідної моделі правового регулювання.

2. Встановлення конкретних цілей, а також вироблення критеріїв досягнення поставленої мети.

3. Виявлення факторів та чинників, що визначають вибір моделі правового регулювання і способів і прийомів, які використовуються.

4. Розробка альтернативних варіантів впровадження моделі у випадку істотних відхилень, пов'язаних із видозмінами соціально-економічних та політичних умов стосовно першооснов запровадження розробленої моделі.

5. Оцінка необхідності залучення та використання ресурсів, соціального і організаційного спрямування, необхідних для реалізації практичного впливу на суспільні відносини за окремими варіантами розвитку ситуації.

6. Опис та наукове обґрунтування розвитку соціальних процесів внаслідок поширення регулюючого впливу в контексті їх відповідності визначеним меті і цілям впровадження відповідної моделі правового регулювання.

7. Визначення критеріїв вибору моделі правового регулювання і вибір кращого варіantu для реального використання.

Отже, для виконання будь-якого поставленого завдання, як правило, можна скласти кілька різних теоретичних моделей, тобто побудувати кілька варіантів розвитку ситуації. Основою для вибору тієї чи іншої моделі є її простота та лаконічність та реальний вплив на процеси, що моделюються. Належно побудована модель правового регулювання забезпечує істотні видозміни в процесі розвитку суспільних відносин, створюючи передумови для дієвості розвитку даного явища.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Скакун О.Ф. Теория государства и права / О.Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2001. – 651 с.
2. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2009. – 477 с.
3. Мельник О.М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності : автореф. дис ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О.М. Мельник. – К., 2004. – 31 с.
4. Комзюк А.Т. Заходи адміністративного примусу в правоохраній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації : моногр. / А.Т. Комзюк ; за заг. ред. О.М. Бандурки. – Х. : Вид-во нац. ун-ту внутр. справ, 2002. – 336 с.
5. Бобровник С.В. Колізійні норми як засіб удосконалення сучасного законодавства / С.В. Бобровник // Парламентаризм в Україні: теорія та практика : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2001. – С. 497–500.
6. Зайчуک О.В. Теорія держави і права. Академічний курс / О.В. Зайчуک. – К. : Юрінком Интер, 2006. – 688 с.
7. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / ред.: В.І. Волович; уклад.: В.І. Волович. – К. : Укр. Центр духов. культури, 1998. – 728 с.
8. Фесенко Є.В. Системний підхід як метод моделювання конструктивних ознак кримінально-правових інститутів / Є.В. Фесенко // Вісник Академії адвокатури України. – 2015. – Т. 12. – № 2. – С. 88–96.
9. Безруков А.С. Теоретико-методологические проблемы исследования правовой модели / А.С. Безруков // Вестник Владимирского юридического института, 2007. – № 1(2). – С. 213–215.
10. Горьова С. Нормотворча діяльність в умовах побудови в Україні правової держави / С. Горьова // Право України. – 2000. – № 4. – С. 103–105.
11. Сафонова В.М. Прогнозирование и моделирование в социальной работе. / В.М. Сафонова. – М. : Издательский центр «Академия», 2002. – 192 с.